

НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ АСПЕКТИ НА ПРИЧИННАТА ВРЪЗКА

Петър Петров

CRIMINAL LAW ASPECTS OF CAUSALITY

Petar Petrov

Abstract: *In this article, an attempt has been made to compare and distinguish the causal relationship in the Penal Code from that outside it. Secondly, several criteria have been proposed as to which relationship might be criminally relevant causation.*

Keywords: *cause, consequence, causation, causal process, causal dependence*

Особеното значение на причинната връзка за обективната страна на престъплението предопределя и нейното място в областта на наказателноправните научни изследвания. Наред с изпълнителното деяние и общественотоопасните последици, тя е един от обективните признаци на състава престъплението.

Затова нейното доказване, на общо основание, е задължително за съставомерността на деянието, респективно за търсене на наказателна отговорност от дееца. „Общественоопасните последици на деянието – пише Ал. Стойнов – могат да обосноват наказателна отговорност на неговия извършител само когато са естествена, закономерна последица от извършеното. Следователно причинната връзка между деянието и престъпния резултат е предпоставка за търсене на наказателна отговорност от дееца.“¹

Наличието на обективна връзка между деяние и престъпен резултат, обаче, само по себе си не е достатъчно, за да бъде осъществен съставът на дадено престъпление. Когато я из-

следваме не трябва да се забравя, че нейното отражение или отсъствието му в съзнанието на дееца винаги е необходима предпоставка за формирането на субективната страна на престъплението. „Обективната връзка между престъпното деяние и общественотоопасните последици и особеностите на нейното отражение в съзнанието на дееца, заедно са основание за търсене на наказателна отговорност от субекта.“²

Тя може да се отрази в съзнанието на дееца, но може и да не се отрази, тя може да получи правилно отражение там или нейното субективно възприемане да бъде деформирано. Следователно, причинната връзка не е лишена от наказателноправно значение и когато не се отразява в съзнанието на дееца. Тогава също може да обоснове наказателна отговорност, например при престъпленията, извършени поради небрежност.

В англоезичната литература терминът причинно-следствена връзка се превежда различно: *causal-resultative relationship, cause-and-effect relationship, cause-effect relationship,*

¹ Стойнов Ал., Наказателно право. Обща част, изд. второ. С.: Сиела, 1999, с. 215.

² Стойнов Ал., Наказателно право. Обща част, изд. второ. С.: Сиела, 1999, с. 222.

causation – (същ.) причинност, причинно-следствена връзка³. Независимо от използваната терминология, значението на израза е еднакво: връзка между нарушение (причина) и резултат (ефект), между деянието и последствията, които то предизвиква.

Според философията, причинността (каузалитетът) се изразява в това, че едно явление, наречено причина, поражда друго явление, изменение или процес, наречено следствие, по такъв начин, че следствието не би се проявило в действителността, ако не се е проявила причината, а явлението – следствие ще се прояви винаги и неизбежно, когато се е проявило явлението – причина. Тези общи положения важат еднакво, както за природата, така и за човешкото общество, и са надеждна изходна позиция за всяко научно изследване, в който и да е отрасъл на науката, включително и в правото.

С оглед на това, може да се заключи, че причинните връзки са обективни. Това тяхно качество – обективността – е признато не само от философията, но и от всички други науки, имащи за предмет на изследване причинните връзки. Естествено, изключение не прави и наказателноправната доктрина. По повод на това Ал. Стойнов пише, че „Обективният характер на причинната връзка между деянието и общественотоопасните последици означава, че както деянието и резултатът, така и връзката между тях, се отнасят към обективната страна на престъплението.“⁴ Основният смисъл, който се влага тук е, че проявлението на връзката между деянието и резултата не зависи от съзнанието и волята на хората.

Никой не отрича, че ние, хората, можем да предизвикаме съзнателно едни или други процеси, дори да ги насочим волево, но това не променя обективния характер на връзката между отделните явления, защото се касае само до насочване или до използване именно на обективните връзки между едни или други явления.

По сходен начин, причинната връзка се разглежда и от И. Ненов, който посочва, че причинната връзка между деянието и престъпния резултат е обективен признак на престъплението. Когато съставът на престъплението предвижда настъпването на определен резултат, тогава е задължително да се установи, че деянието на извършителя е причина за настъпването му. Ако такава връзка между деянието и резултата липсва, не е налице и основание за наказателната отговорност⁵. Следователно, причинната връзка съществува, щом като деянието е елемент на каузалния комплекс, който предизвиква резултата⁶.

Смятам обаче, че когато комплекс от причини и привходящи фактори са довели до определен престъпен резултат, причинността следва да се определи при преценка на различни фактори, а не само въз основа на протектият обективен причинен процес.

За да онагледя това съждение ще посоча следния пример: Често срещана житейска ситуация е настъпването на ПТП между два леки автомобила, като обикновено възникването му е резултат от неспазването на правилата за движение по пътищата от единия или в някои случаи и на двамата водачи на моторни превозни средства. С настъпването му започва да тече и един причинен процес, с все още неизяснен край, тъй като факторите, от които зависи неговия изход са с изключително динамичен характер. В зависимост от характера и интензитета на настъпилото произшествие, възможна хипотеза е възникването на сериозни увреждания за единия от водачите, вследствие на несъобразяването с пътните правила от страна на другия, управляващ моторно превозно средство. В този случай, настъпването на смъртта на пострадалия може да бъде и само вследствие на травматичните увреждания, които е получил поради виновното поведение на дееца – водач на МПС – класически пример за възникване на наказателна отговорност по един от престъпните състави на чл. 342 и сл. от НК.

³ Оксфордски енциклопедичен речник по право. С.: Сиела, 1999, с. 78.

⁴ Стойнов Ал. Наказателно право. Обща част, изд. второ, С.: Сиела, 1999, с. 214.

⁵ Ненов И. Наказателно право на Република България, Обща част, книга втора. С.: Софи-Р, 1992, с. 25.

⁶ Ненов И., Наказателно право на Република България, Обща част, книга втора. С.: Софи-Р, 1992, с. 31.

Възможно е обаче да възникне и друг фактор, който опосредства този причинен процес и в значителна степен поставя под въпрос наказателната отговорност, която следва да носи дееца. В случай на неправилна намеса и лечение на медицински лица, настъпването на смъртта на пострадалия може да възникне и вследствие на техните действия, когато те се окажат некомпетентни или немарливи. Разбира се, доказването на тези обстоятелства подлежи във всички случаи с назначаването и изготвянето на съответната съдебно-медицинска експертиза и нейното кредитиране, съобразно останалия събран доказателствен материал по случая. В една такава житейска ситуация е налице усложняване на причинната връзка от намесата на медицинските лица, които поради предоставеното неправилно лечение, допринасят и ускоряват причинния процес, довел до смъртта на пострадалия. Както посочва Ал. Стойнов, при опосредствана причинна връзка, обаче, деецът не може да отговаря за крайния резултат, защото той не се дължи на поведение, което е могъл да избира. В такъв случай всеки следва да отговаря за онова, което реално е причинил със своето поведение – в посочения пример дееца, причинил ПТП следва да отговаря за причиняване на средна или тежка телесна повреда /в зависимост от заключението на вещите лица по експертизите/, а медицинските лица – за причиняване на смърт при професионална непредпазливост по чл.123 от НК. Освен ако смъртта е била неизбежна, т.е. дори и лекарите да са действали адекватно, тя е щяла да настъпи.

По различно би било тълкуването на същия казус, ако е налице ненавременното оказване на медицинска помощ, вследствие на което настъпи смърт, което обаче не е свързано пряко с лошо лечение, а поради невъзможност на медицинския персонал да пристигне бързо на мястото на катастрофата поради някакво природно събитие (напр. свлачище). В този случай смъртта на пострадалия би била в причинна зависимост единствено с поведението на дееца, и затова той следва да отговаря за настъпването ѝ, било то умишлено или непредпазливо.

Обичайният начин за установяване на причинно-следствена връзка в българската правна доктрина и практика е изследването на въпроса: „Щеше ли да настъпи общественноопасната последица, ако деецът не бе извършил общественноопасното деяние?“ Приема се, че ако отговорът е отрицателен, то причинно-следствената връзка между общественноопасното деяние и настъпилите резултат е налице.

Подобна позиция се възприема и от проф. Долапчиев, който анализира причината връзка между деянието и резултата с помощта на едно хипотетично съждение – „ако мислено премахнем даденото деяние и резултатът пак би настъпил, деянието не е необходимо условие за резултата, с други думи няма причинна връзка; ако пък при отмахването на деянието би отпаднал и резултатът, или би се променил в някое негово съществено за правото качество, причинната връзка е налице“⁷.

Интересна е концепцията за причинната връзка между деянието и резултата съгласно теорията на необходимото условие, развита от Т. В. Церетели. Според нея, причинно-следствена връзка между противоправното поведение и настъпилите вредоносен резултат е налице, когато липсата на посоченото поведение прави невъзможно настъпването на вредоносния резултат. В същото време деянието на субекта, никога не е единствената причина за вредата: появата на всяко явление, както в природата, така и в обществото, е резултат от взаимодействието на много фактори. Що се отнася до деянието на едно лице, за да бъде посочено като причина за настъпването на последиците, то следва да бъде определено като „необходимо условие“ за настъпването им. С други думи, „ако действието на дадено лице е било едно от необходимите условия ... на произтичащия резултат ..., тогава такова действие е включено в причинно-следствената верига и трябва да бъде признато за достатъчно, за да оправдае наличието на причинно-следствена връзка между действието и наказателна последица“⁸. В допълнение, Церетели посочва, че „Съдът, който разследва въпроса за причинно-следствената връзка, следва да прекра-

⁷ Долапчиев, Н. Наказателно право, Издателство на Българската академия на науките. С., 1994, с.183.

⁸ Церетели, Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Государственное издательство Юридической литературы, М., 1963, с. 169.

ти своето разследване, когато вече не може да се приеме неправомерно и виновно поведение...“⁹.

Следователно, според Церетели причинно-следствената връзка и вината са две еднакво необходими и равностойни предпоставки за наказателна отговорност. Така волята на човека е моментът, който определя хода на причинността, следователно в този момент субективното преминава в обективното”¹⁰.

Безспорно е, че тъкмо по пътя на установяването на последователността на явленията започва процесът на определяне на причинната връзка. Но паралелно с това не бива да се забравя, че въпросът за наказателноправната релевантност на причинната връзка е един от най-сложните за решаване в теорията и практиката.

Както вече коментирах, причинната връзка е универсална форма на взаимодействие между нещата и явленията, поради което тя може да бъде проследена между всеки две явления. Но наличието на причинна връзка не винаги е релевантно за НП. Затова, предлагам изхождайки от взаимната, всеобща връзка между явленията от природната и социалната действителност, да се фокусираме само върху връзката между две от тях — между престъпното деяние и престъпния резултат. Нужно е да „стерилизираме“ тъкмо тези две явления, да ги изолираме от тази всеобща връзка, за да изясним, кога те биха могли да се намират в наказателноправна релевантна причинна връзка.

Целта е да се внесе допълнителна яснота в наказателноправната теория по отношение на въпроса, коя причинна връзка е наказателноправна релевантна, и на второ място, да се акцентира върху нейното значение за определянето на наказателната отговорност на дееца.

Затова като предмет и задачи на настоящата статия мога да определя съпоставянето и разграничаването на причинната връзка в НК от тази извън него и предлагането на някои критерий затова коя връзка би могла да е наказателноправна релевантна.

Смятам, че изпълнението на така поставените задачи, би представлявало ценен принос за наказателноправната теория и практика.

Пределите на регулиращото въздействие на правото върху обществените отношения се определят от обществените ценности, на които е подчинено и развитието на правото като цяло.

Юридическата надстройка се определя именно от обществените отношения. Тя е тяхно отражение, поражда се от тях. Но въпреки това тя притежава своя относителна самостоятелност и е предназначена да окаже обратно въздействие върху своя обществен базис, а именно да регулира обществените отношения чрез тяхното нормативно уреждане. В частност наказателното законодателство не е просто пасивно отражение на обективните обществени отношения, а активна сила на взаимодействие с тях при тяхното нормативно уреждане и определяне на наказателноправното им значение.

На пръв поглед изглежда, че причинната връзка при престъплението и причинната връзка при общественотоопасното деяние са две тъждествени категории и че е безсмислено те да се разграничават една от друга. В действителност обаче това не е така. Преди всичко те са две категории от различни области на обществената действителност, каквито са и въобще престъплението и общественотоопасното деяние. Докато първото е от юридическата област, второто е от областта на материалния обществен живот. Да, наистина, всяко правно явление, всяка правна категория е юридическо изражение на определени отношения от материалния живот на обществото, на определени фактически обществени отношения, които се пораждат, съществуват и се развиват в обществото на основата на действащите обективни обществени закони и които не зависят от правната норма, а напротив, определят съдържанието и характера на тази норма.

Правните норми и правните институти принадлежат към юридическата надстройка. Те са държавноволеви, идеологически отно-

⁹ Церетели, Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Государственное издательство Юридической литературы, М., 1963, с. 192–193.

¹⁰ Церетели, Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Государственное издательство Юридической литературы, М., 1963, с. 179–180.

шения. Това обстоятелство не бива никога да се забравя, когато се започва изследване на определена правна категория. Съвсем неоправдано е недооценяването на значението на правната норма, когато се пристъпва към научно изясняване на правните проблеми. Без правна норма няма право, няма правно явление, няма правна категория.

Затова правната норма не може и не бива да бъде изолирана от нейното материално и обществено съдържание, но не бива да се допуска и обратната грешка, като се разкрива материалното, общественото съдържание на правните явления, да не се взема предвид юридическата същност на тези явления. Макар и да е само специфична форма на проявление на обществените отношения, те добиват свое самостоятелно правно съществуване и значение.

Причинната връзка при общественотоопасното деяние е връзката на причинна зависимост между общественотоопасното действие (бездействие) и вредните за обществените ценности последици. Последиците се наричат общественотоопасни именно защото са в противоречие с обществените ценности. Тук виждам материалния живот на обществото, на определени фактически обществени отношения, които се пораждат, съществуват и се развиват в обществото на основата на действащите обективни обществени закони и които не зависят от правната норма.

Следователно, тук понятието „причинна връзка“ се употребява в един значително по-широк смисъл. Това се дължи на факта, че престъплението, така, както е очертано от законния състав, не винаги обхваща всички страни на общественотоопасното деяние, така както то съществува в материалния обществен живот. Така например възникването на пожар е винаги общественотоопасно явление. Но само, когато същият е резултат от определено човешко поведение (било то умишлено или непредпазливо) и при наличие на предвидените в закона предпоставки, би осъществило състава на престъплението „палеж“ по смисъла на чл. 330 и сл. от НК. Още един пример: настъпването на ПТП е поначало общественото-

опасно деяние. Но само когато вследствие на същото са настъпили предвидените в закона последици, като например причиняване на ТП или смърт на друго лице, би осъществило един от предвидените състави на транспортни престъпления, посочени в глава XI-та, раздел II-ри от Особената част на НК.

Причинната връзка в наказателното право е само връзката на причинна зависимост между престъпното действие (бездействие) и престъпния резултат, посочени в закона. Всички други връзки на причинност, които остават извън обсега на състава на престъплението, са ирелевантни за правото, те не влизат в понятието „причинна връзка“ като елемент на обективния състав на това престъпление.

Така например причинната връзка при убийство е обективната връзка на причинна зависимост между действието (бездействие) и смъртта на пострадалия. Още един пример: ако деянието е удар с тъп предмет с определена сила (причина) върху стъклото на един прозорец от чужд недвижим имот, то ще предизвика нарушение на целостта на стъклото (следствие), което не би се случило, ако ударът не е нанесен. Всички други връзки на причинна зависимост, които съпровождат тези две явления в изложените примери, и които остават извън обсега на престъпните им състави, не влизат в понятието „причинна връзка“ при убийството. Така например обстоятелството, че при застрелването на пострадалия е изтекла много кръв, в резултат на което е било замърсено мястото, където той е паднал, остава извън състава на това престъпление и връзката на причинна зависимост на това обстоятелство с действието (бездействието) не влиза в съдържанието на причинната връзка като елемент от обективния му състав¹¹.

Безспорно един от най-проблематичните въпроси в наказателното право е посочването на подходящите критерий за това, коя причинна връзка би могла да е наказателно-правна релевантна. Не случайно, Ал. Стойнов посочва, че причинната връзка между деянието и престъпния резултат е предпоставка за търсене на наказателна отговорност от дееца¹². Н. Долапчиев посочва, че всяка причинна

¹¹ Манчев, Н., престъпления против личността, Държавно издателство „Наука и изкуство“, С., 1963, с. 48.

¹² Стойнов, Ал., Наказателно право, Обща част, второ издание. С.: Сиела, 2019, с. 215.

връзка е релевантна за наказателното право¹³. Без да претендирам за изчерпателност, тук ще посоча основните критерии, чрез които би могло да се установи дали причинната връзка е наказателноправна релевантна.

Първо, важен критерий за установяване на наказателноправната релевантност на причинността е наличието на общественно-опасно деяние – действие или бездействие, което да е от естество да застраши или увреди определени обществени ценности.

Така например, не може да се квалифицира като тежка телесна повреда (чл. 128 НК) счупването на крака на тийнейджър, който се опитва да влезе в охранявания обект, за да извърши кражба и при появата на охранителя побягва и пада, в следствие на което се оказва със счупен глезен. Въпреки, че е налице причинно-следствена връзка, действията на охранителя не са общественноопасни, а напротив, те са общественоползни.

Второ, с оглед обективността на причинно-следствените връзки, то тя следва да бъде изследвана независимо от вината. Тук следва да се установи дали е налице обективна връзка между деянието и резултата, с други думи, дали конкретното действие или бездействие реално води до конкретния негативен резултат.

Трето, критерии за наказателноправна релевантност на причинно-следствената връзка е изискването действието или бездействието на лицето да е инкриминирано (обявено от закона за престъпно и наказуемо). Следователно, наличността на общественноопасно деяние, последици, и причинна връзка между тях, сама по себе си, не е достатъчна за наказателна отговорност, ако деянието не е инкриминирано, закрепено в определен престъпен състав. Съставът като законодателен модел на престъплението слага границите /изолира/ двете явления – престъпно деяние и престъпни последици, от цялата безкрайна верига на причини и следствия.

Четвърто, изхождайки от презумпцията, че не всяка причинно-следствена връзка е на-

казателноправна релевантна, важен критерий за наказателната отговорност е установяване на вината, а именно дали причинността е намерила отражение в съзнанието на дееца. Без причинна връзка не може да има вина¹⁴. Но, от друга страна, наличието на причинна връзка не предполага задължително и вина, т.е. причинната връзка е необходимо условие за поставяне на въпроса за вината, без обаче вината да е задължително следствие от наличието на причинна връзка.

Например, А приготвя инжекционен разтвор с отрова и я оставя в кутия с инсулинови инжекции в спешното отделение. Без да знае Б (върху, кого не тежи задължение да провери разтвора) инжектира разтвора на В и последният умира. На практика, налице е причинно-следствена връзка между инжектирането на отровата и настъпилата смърт на В, но тук отсъства изцяло вината на Б. С други думи, наказателноправна релевантна е връзката между волевите действия на А, който ако не бе напълнил и оставил спринцовката с отрова, не би настъпил и фаталния резултат.

Интересна позиция застъпва Н. Манчев, който при изясняване на причинната връзка посочва, че в наказателното право с наказанието се цели да се накаже определено лице за неговото общественноопасно поведение, но това не изключва липсата на причинна връзка при случайни събития. Като пример, той посочва, че ако не е нараняването, пострадалия нямаше да бъде отнесен в болницата и нямаше да загине в пожара. Факт е обаче, че в този случай макар и да е налице причинно-следствена връзка, то тя има случаен характер, ето защо деецът не може да бъде по начало държан отговорен за случайните последици¹⁵.

И на пето място, критерий за наказателноправната релевантност на причинно-следствената връзка е установяването на това дали едно правомерно или неморално деяние е било необходимо условие за настъпването на вредните последици. За да се направи това, е достатъчно да се изолира това действие от веригата на определяне на отговорността и ако

¹³ Долапчиев, Н. Въпросник по наказателно право. Обща и особна част, С., с. 181.

¹⁴ Манчев, Н. Престъпления против личността, Държавно издателство „Наука и изкуство“, С., 1963, с. 61.

¹⁵ Манчев, Н. Престъпления против личността, Държавно издателство „Наука и изкуство“, С., 1963, с. 53–54.

събитията се развият така, както са се развили, то тогава това действие не е било необходимо условие за настъпването на последствията.

Например, чистачката Н., която е оставила електрическата печка включена в склада, не може да носи отговорност за непредпазливото унищожаване на държавно имущество, ако експертизата установява, че складът е запален от неговия управител, който е използвал нарушението на Н. на правилата за сигурност, за да го подпали с цел прикриване на своята кражба. В случая Н. е допуснала нарушения на правилата за пожарна безопасност, но действията ѝ не са били необходимо условие за възникване на пожара, тъй като независимо от тях палежът е извършен от друго лице.

Направеният анализ на причинната връзка разкрива нейния обективен характер, в противовес на вината, която е субективна предпоставка за наказателната отговорност на дееца¹⁶. Важно е да се отбележи, че причинната връзка, независимо дали е посочена в закона със специална дума, е условие за наказателната отговорност, а конкретният характер на разкритата причинна връзка има важно значение за диференциацията на наказателната отговорност. Въпреки абсолютната необходимост за изясняване на каузалността при търсенето на наказателната отговорност, анализът разкри, че причинната връзка следва да бъде установена самостоятелно и независимо от вината, но едновременно с това наказателноправната релевантност на причинността изисква обвързването на каузалността с обществената опасност, вината, целта, мотиви-

вацията и със съставомерността на конкретното правонарушение.

БИБЛИОГРАФИЯ//REFERENCES

Долапчиев Н. Наказателно право, Издателство на Българската академия на науките, С., 1994. // **Dolapchiev N.** Criminal Law, Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, S., 1994.

Манчев, Н. Престъпления против личността, Държавно издателство „Наука и изкуство“. С., 1963. // **Manchev, N.**, crimes against the person, State Publishing House “Science and Art“, S., 1963.

Ненов И. Наказателно право на Република България, Обща част, книга втора, Изд. „Софи-Р“, С., 1992. // **Nenov I.** Criminal law of the Republic of Bulgaria, General part, book two, Publishing House „Sophie-R“, S., 1992

Оксфордски енциклопедичен речник по право, Изд. „Сиела“ Oxford Encyclopedic Dictionary of Law, „Siela“ Publishing House

Стойнов Ал. Наказателно право. Обща част, изд. второ, Изд. „Сиела“ // **Stoinov Al.** Criminal law. General part, second edition, „Siela“ Publishing House

Филчев, Н. Лекции по наказателно право, Изд. „Изток-Запад“, С., 2015 // **Filchev, N.** Lectures on criminal law, Publishing House „East-West“, S., 2015

Церетели, Т.В. Причинная связь в уголовном праве. Государственное издательство Юридической литературы, М., 1963 // **Tsereteli, T.V.** Causal relationship in criminal law. State Publishing House of Legal Literature, M., 1963

¹⁶ Филчев, Н. Лекции по наказателно право. С.: Изток-Запад, 2015, с. 25.